bilmek için 1951'de resmî görevlerinden istifa ederek avukatlığa başladı. Bu arada, 1953 yılında anayasa hazırlamak üzere Libya'ya davet edildi. Kasım 1954'te Abdünnâsır'a karşı girişilen başarısız suikast teşebbüsünden sonra bu suikaste katılmakla itham edilen Abdülkādir Ûdeh, özel bir mahkemede kısa süren bir yargılama sonunda idama mahkûm edildi. 9 Aralık 1954'te Müslüman Kardeşler mensubu diğer beş kişi ile birlikte idam edildi.

Eserleri. 1. *et-Teşrîʿu'l-cinâʾiyyü'l-İslâmî*. İslâm ceza hukukunu diğer hukuk sistemleriyle karşılaştırarak inceleyen bu eser iki cilttir. Birkaç defa basılan eserde (3. bs., Kahire 1977) İslâm ceza hukuku ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İngilizce ve Urduca'ya da tercüme edilen kitabın Akif Nuri tarafından yapılan Türkçe tercümesi, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk* adıyla dört cilt halinde neşredilmiştir (İstanbul 1976-79). 2. *el-Mâl ve'l-ḥükm fi'l-İslâm*. H. Tahsin Feyizli tarafından *İslam'da Mal ve İdare* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul, ts.). 3. *el-İslâm ve evżâʿune's-siyâsiyye*. Beşir Eryarsoy tarafından *İslâm ve Siyasi Durumumuz* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1987). 4. *el-İslâm ve evżâʿune'l-ḳānûniyye*. 5. *el-İslâm beyne cehli ebnâʾih ve ʿaczi ʿulemâʾih*. Akif Nuri Karcıoğlu'nun *İslâm Şeriatı* adıyla tercüme ettiği (Ankara 1969) bu eserin Ebubekir Sıddık Cafer Tayyar tarafından yapılan başka bir tercümesi de *Evlâtlarının Cehaleti, Âlimlerinin Âcizliği Karşısında İslâm* adıyla neşredilmiştir (İstanbul 1987). Eserin Fransızca tercümesi de *L'Islam, Les disciples İgnorrants et des érudits incapables* adıyla yayımlanmıştır (International Islamic Federation of Student Organizations, Stuttgart 1984).

BİBLİYOGRAFYA :

Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61, V, 296; H. Kâmil Yılmaz, *Seyyid Kutub, Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, İstanbul 1980, s. 87-98; Fethi Yeken, *el-Mevsûʿatü'l-ḥarekiyye*, Amman 1403/1983, I, 166-168; Akif Nuri Karcıoğlu, *Müslüman Kardeşler Teşkilâtı* [Hasan el-Bennâ], İstanbul, ts. (Dâva Yayınları), *Mukaddime*, s. 11; *Şühedâʾü'l-İḫvân*, (yer ve tarih yok), s. 22-39; Salih Akdemir, "A. Ûdeh'in *'et-Teşrîu'l-Cinâî el-İslâmî'* adlı eseri ve tercümesi üzerine", *AÜİFD*, XXVIII (1986), s. 37-51.

 Fethi Yeken

ABDÜLKADİR b. YÛSUF
(عبدالقادر بن يوسف)

(bk. KADRİ EFENDİ).

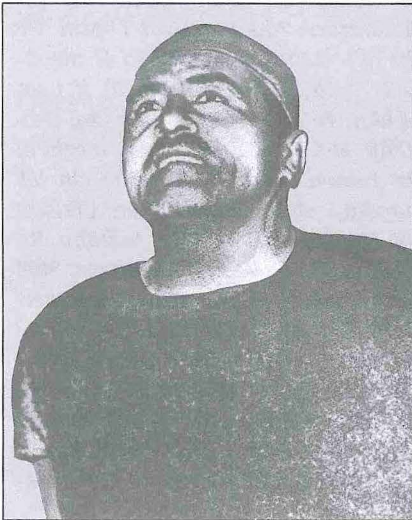
ABDÜLKÂHİR el-BAĞDÂDÎ
(عبدالقاهر البغدادي)

Ebû Mansûr Abdülkāhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38)

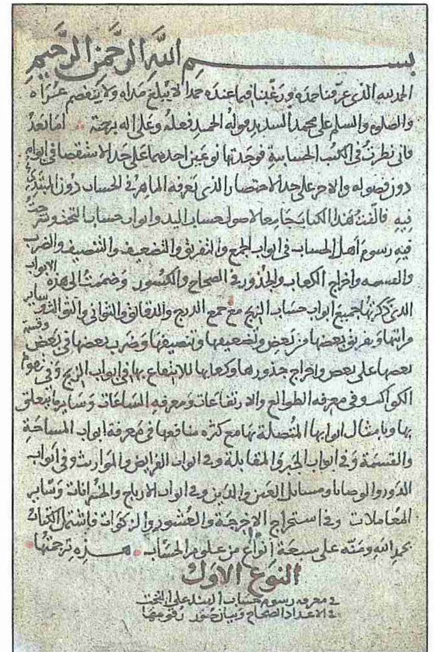
Meşhur Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakihi ve matematik bilgini.

Bağdat'ta doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 365'te (975) ölen Ebû Bekir b. Adî'den ders okuduğuna göre 350 (961) yılı civarında doğduğu söylenebilir. İlk tahsiline Bağdat fakihlerinden biri olan babasından başladı. Öğreniminin büyük bir kısmını muhtemelen Bağdat'ta Amr b. Saîd, Muhammed b. Ca'fer, Ebû Bekir el-İsmâilî ve Ebû Bekir b. Adî gibi bilginlerin yanında yaptıktan sonra babasıyla birlikte Nîsâbur'a giderek tahsiline orada devam etti. Bu tarihlerde Nîsâbur'da müderrislik yapan ve Abdülkāhir'in, kendisiyle görüştüğünü kaydettiği (bk. *el-Farḳ*, s. 364) âlimlerden olan İbn Fûrek'le burada karşılaştı. Çok geçmeden babası öldü (383/993). Türkmen İsyanı'nın çıkması ve Selçuklular'ın Nîsâbur'u işgal etmesi üzerine burayı terkedip İsferâyin'e gitti ve Ebû İshak el-İsferâînî'nin derslerine devam etti. Hocasının ölümünden sonra onun yerine geçip Mescid-i Ukayl'deki derslerini okutmaya başladı ve ölünceye kadar bu işi sürdürdü. Tercih edilen görüşe göre 429 (1037-38) yılında İsferâyin'de vefat etti ve hocasının kabri yanına defnedildi.

On yedi ayrı ilim dalında ders okuttuğu nakledilen Bağdâdî, özellikle kelâm-mezhepler tarihi, fıkıh ve usulü, edebiyat ve matematikte üstat kabul edilmiş, hatta Fahreddin er-Râzî onun matematikteki üstünlüğünü takdir etmiştir. Ebü'l-Kāsım el-Kuşeyrî ve Ebû Bekir el-Beyhakī başta olmak üzere devrindeki Horasan bilginlerinin çoğuna hocalık yapmıştır. İslâm ilimleri tarihindeki şöhretini daha çok *el-Farḳ beyne'l-fıraḳ* ve *Uṣûlü'd-dîn* adlı kitaplarıyla kazanmıştır. Her iki eserinde de "Eş'arî kelâmcılar" mânasına aldığı Ehl-i sünnet akîdesini açık bir üslûp içinde ve kendine has bir titizlikle tasnif etmesi, ayrıca muhaliflerine karşı Ehl-i sünnet'i tutarlı bir biçimde savunması dikkat çekicidir. Onun on beş esasta topladığı ve değişik zümrelerden oluşan sekiz sınıf müslümanı dahil ettiği Ehl-i sünnet akîdesi (bk. EHL-İ SÜNNET), kendisinden sonra Sünnî câmianın akîdesini temsil eder hale gelmiştir. Eserlerinde tertip ve tasnife son derece önem verir ve tasnifte on beş sayısına bağlı kalarak

Abdülkādir Ûdeh

Abdülkāhir el-Bağdâdî'ye ait *et-Tekmile fi'l-ḥisâb* adlı eserin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2708/1)

dinî hükümlerin birçoğunun bu sayı altında toplanabileceğini belirtir. Eş'arî ekolü içinde kendine ait fikirleri tesbit etmek mümkün değilse de eserlerinin bu ekolün önemli kaynakları arasında kendine has bir yer tuttuğu şüphesizdir. Özellikle Kaderiyye'ye karşı ashap, tâbiîn ve diğer bilginler tarafından yazılan reddiyeleri kaydetmesi, mezhepler tarihi bakımından önemlidir. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin de *Makālât* mukaddimesinde kaydettiği üzere, bir müellifin kendi akîdesine muhalif gördüğü gruplara ait görüşleri tarafsız olarak nakletmesi kolay değildir. Bu problem Bağdâdî'nin akaid ve fıkha dair eserlerinde de göze çarpmaktadır. Nitekim Fahreddin er-Râzî, Bağdâdî'ye karşı saygı hisleriyle dolu olmasına rağmen onun, muhaliflerine karşı "şiddetli taassub"a sahip olduğunu, görüşlerini tarafsız nakledemediğini, Şehristânî'nin de Bağdâdî'den nakiller yaptığı için aynı hataya düştüğünü kaydetmekten geri durmamıştır. M. Zahit Kevserî de Râzî'nin bu kanaatine katılır. Bağdâdî, Eş'arî ekolünü ashap, tâbiîn ve müctehid imamların itikadî mezheplerinin bir devamı sayar.

Eş'ariyye'nin sistemli bir mezhep haline gelmesinde önemli rol oynayan Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin kelâm ilminde dikkati çeken bazı görüşleri şöyledir: Beş duyu, akıl ve doğru haber yanında ilham da dördüncü bir bilgi kaynağıdır. Ancak ilham bütün insanlarda bulunmayıp Allah'ın sadece bazı kimselere bağışladığı bir bilgi çeşididir (bk. *Uṣûlü'd-dîn*, s. 14). Âlem araz ve cevherleriyle sınırlıdır. Çünkü Kur'an'da her şeyin sayı altına alındığı beyan edilmiştir (bk. el-Cin 72/28). Arazların yaratılmışlığına bağlı olarak **hâdis*** olan âlemdeki birleşik cisimlerden gökler ve yıldızların hacmi sabittir, bunlarda herhangi bir artma ve eksilme meydana gelmez. Yeryüzündeki canlı ve cansız cisimlerde ise çoğalma ve azalma olabilir. Bu sebeple âlemde boşluk (**halâ***) yoktur (bk. *a.g.e.*, s. 38). Allah'ın varlığı aklın sebeplilik prensibiyle açıkça bilinebilir. Yazı onu yazanına işaret ettiği gibi yaratılmış olan âlemin de yaratanına işaret etmesi zaruridir. Allah'ın sıfatları ise fiilleriyle sabittir. O ilimle âlim, kudretle kādir, irade ile müriddir (bk. *a.g.e.*, s. 39, 90). Allah'ın fiilî sıfatları hâdistir. Peygamberlerin günahsızlığı (**ismet***), Allah'ın onlara günah işleme gücünü vermemesi ile gerçekleşir. İman artar ve eksilir. Zira âyetler bunu açıkça belirtmektedir (bk. *a.g.e.*, s. 179, 252).

Bağdâdî, kelâmdan başka fıkıh, fıkıh usulü ve ferâiz konularında da müstakil kitaplar kaleme almış ve eserlerinde kendine has bazı görüşler ileri sürmüştür. Aruzu çok iyi bildiğini ve birçok şiir yazdığını nakleden kaynaklar, ona dil ve edebiyat bilginleri arasında önemli bir yer verirler (bk. Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, II, 105).

Eserleri. Tabakat kitaplarının bir kısmı Bağdâdî'ye ait on beş (bk. Sübkî, *Ṭabakāt*, III, 239), bir kısmı da on yedi (bk. Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 615) eser zikrederse de son yıllarda tesbit edilenlerle birlikte bu sayı otuzu aşmıştır. Bunlardan günümüze kadar gelenler şunlardır.

1. ***el-Farḳ beyne'l-fırak****. Mezhepler tarihinin ana kaynaklarından biri olan bu eseri Muhammed Bedr (Kahire 1910), M. Zahit Kevserî (Kahire 1948) ve M. Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire, ts.) tahkik ederek yayımlamışlardır. Kitabı Ethem Ruhi Fığlalı Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1979). **2. *Uṣûlü'd-dîn****. Akıcı bir üslûp ve kolay anlaşılır bir dille yazılan kelâmla ilgili bu kitap İstanbul'da basılmıştır (1928). **3.** *el-Milel ve'n-niḥal*. Müellif, bu eserinin *el-Farḳ beyne'l-fıraḳ*'tan daha geniş bir şekilde ve delilleriyle birlikte mezhepler hakkında bilgi verdiğini zikreder (bk. *el-Farḳ*, s. 230, 277, 334). Brockelmann, esere ait bir yazmanın Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Aşir Efendi, nr. 555) bulunduğunu zikrediyorsa da (*GAL*, I, 482), adı geçen kütüphanede böyle bir yazma mevcut değildir. A. Nasrî Nâdir tarafından esas alınarak yayımlanan (Beyrut 1970) ve baş tarafı eksik Bağdat Evkaf Kütüphanesi'ndeki (nr. 6819) nüsha ise *el-Farḳ*'tan daha kısa olduğundan, muhtemelen Bağdâdî'ye ait *el-Milel ve'n-niḥal*'in muhtasarıdır. Nitekim onun böyle bir eserinden de bahsedilmektedir (bk. Fevkıyye Hüseyin Mahmûd, *Tİ*, s. 292). **4.** *Tefsîru esmâ'illâhi'l-ḥüsnâ*. Kütübî'nin *Tefsîrü'l-Ḳur'ân* şeklinde zikrettiği eser British Museum'da (Or. 7547) bulunmaktadır. **5.** *Te'vîlü müteşâbihi'l-aḫbâr* (*Te'vîlü'l-müteşâbihât fi'l-aḫbâr ve'l-âyât*) (bk. *GAL Suppl.*, I, 667). **6.** *en-Nâsiḫ ve'l-mensûḫ* (bk. *GAL*, I, 482). **7.** *Kitâb fi'l-misâḥa* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2708/2). Uzunluk, yüzölçümü ve hacim ölçüleri ile o devirde bilinen ölçüm kurallarını ihtiva eden küçük bir kitaptır. **8.** *et-Tekmile fi'l-ḥisâb* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2708/1). Önceki kitaptan daha hacimli ve daha önemli olup İslâm ilim âleminin bildiği aritmetik sistemlerinin hepsini içine alan bir çalışmadır. Her iki eser, Dr. Ahmed Selim Suaydan tarafından edisyon kritiği yapılarak Kuveyt'te Ma'hedü'l-mahtûtâti'l-Arabiyye tarafından yayımlanmıştır (1984). Abdülkâhir el-Bağdâdî kitabın önsözünde, daha önce yazılmış eserlerin ya çok kısa veya sadece aritmetiğin bir bölümü ile ilgili olduklarına işaret etmekte ve kendi eserinin aritmetiğin bütün konularını açıklamaya yönelik bir çalışma olduğunu söylemektedir. Nitekim eserde, İslâm aritmetiğinin üç ana sistemi olan parmak hesabı, altmışlı skala ve Hint aritmetiği, eski Grek, Hint ve Çin matematikçilerinin eserleri de göz önünde tutularak daha ayrıntılı biçimde ele alınmış ve yedi sistem halinde incelenmiştir.

Bir kısmı kendi kitaplarında zikredilen, bir kısmı da diğer kaynaklarda belirtilen ve günümüze kadar ulaşmayan eserleri ise şunlardır: *eṣ-Ṣıfât*. Zebîdî'nin *el-Esmâ' ve'ṣ-ṣıfât* diye isimlendirdiği ve "sahasında ondan daha muhtevalı eser görmedim" dediği kitap bu olsa gerektir. *Nefyü ḫalḳi'l-Ḳur'ân*; *el-Îmân ve uṣûlüh* (bk. Bağdâdî, *Uṣûlü'd-dîn*, s. 251, 270); *Delâ'ilü'n-nübüvve* (bk. *a.g.e.*, s. 158); *el-Müvâzene beyne'l-enbiyâ'* (bk. *a.g.e.*, s. 180); *İbṭâlü'l-ḳavl bi't-tevellüd*; *Feżâ'iḥu'l-Mu'tezile*; *Feżâ'iḥu'l-Kerrâmiyye*; *el-Harb 'ale'bni Harb*. Ca'fer b. Harb'in kelâmî görüşlerini tenkit ettiği eseri. *Meşâriḳu'n-nûr ve medârikü's-sürûr*; *Bülûġu'l-medâ 'an uṣûli'l-hüdâ*; *Mi'yârü'n-naẓar*; *Aḥkâmü'l-vaṭ'i't-tâm* (*İltiḳā'ü'l-ḫıtâneyn*); *el-'İmâd fî mevârîsi'l-'ibâd*; *el-Faṣl* (*et-Taḥṣîl*) *fî uṣûli'l-fıḳh*; *Kitâbü mâ 'amilehû Ebû 'Abdillâh el-Cürcânî fî Tercîḥi meẕhebi Ebî Ḥanîfe* (*Reddü Kitâbi't-Tercîḥ li'l-Cürcânî*); *et-Tefsîrü'l-Ḳur'ânî* (*Tefsîru Ebî Manṣûr el-Bağdâdî*); *Miftâḥu İbni'l-Ḳāṣ*; İbnü'l-Kās et-Taberî'nin Şâfiî fıkhına dair *el-Miftâḥ* adlı eserinin şerhi. *Kitâb fî ma'nâ lafẓateyi't-taṣavvuf ve'ṣ-ṣûfî*; *Tafżîlü'l-fakîri'ṣ-ṣâbir 'ale'l-ġaniyyi'ş-şâkir*; *Menâḳıbü'l-İmâm eş-Şâfi'î*; *el-Kelâm fi'l-va'îdi'l-fâhir fi'l-evâ'il ve'l-evâḫir*; *Hey'etü'l-'âlem* (bk. Bağdâdî, *Uṣûlü'd-dîn*, s. 65); *Kitâbü'd-Devr*.

BİBLİYOGRAFYA :

Bağdâdî, *el-Fark* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire, ts. (Mektebetü Dâri't-türâs), s. 230, 277, 334, 364; a.mlf., *Uṣûlü'd-dîn*, İstanbul 1346/1928, s. 14, 38, 39, 65, 90, 158, 179, 180, 251, 252, 270; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, Kahire 1349/1931 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), IX, 358; İsferâînî, *et-Tebṣîr* (nşr. M. Zahit Kevserî), Kahire 1359/1940, s. 120; İbn Asâkir, *Tebyînü keẕibi'l-müfterî* (nşr. M. Zahit Kevserî), Dımaşk 1347, s. 253-254; M. Zahit Kevserî, *a.e., Mukaddime*, s. 20; Fahreddin er-Râzî, *Münâẓarât*, Haydarâbâd 1355, s. 25; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XVII, 572; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. F. Wüstenfeld), Kahire 1367, II, 372-373; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Kahire 1951, I, 613-615; Sübkî, *Ṭabakātü'ş-Şâfiʿiyye*, Kahire 1324, III, 238-242; Süyûtî, *Buġyetü'l-vuʿât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1384/1964 → Beyrut 1399/1979, II, 105; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde* (nşr. Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr—Kâmil Kâmil Bekrî), Kahire 1968, II, 325; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 254, 335, 360, 398, 441, 462, 471; II, 1039, 1046, 1245, 1252, 1274, 1384, 1392, 1400, 1418, 1432, 1769, 1820, 1839, 1921, 1970; Zebîdî, *İtḥâfü's-sâde*, Kahire 1311; *Îżâḥu'l-meknûn*, II, 375; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 606; Brockelmann, *GAL*, I, 385; *Suppl.*, I, 666-667; Sezgin, *GAS*, I, 589; V, 357; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, I, 706-707; Ethem Ruhi Fığlalı, *Mezhepler Arasındaki Farklar* [Bağdâdî], İstanbul 1979, *Önsöz*, s. XXIII-XXVIII; Abdurrahman Bedevî, *Meẕâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, I, 634 vd.; H. Ritter, "Philologika III. Muhammedanische Häresiographen", *Der Islam*, XVIII, Berlin 1929, s. 42-43; Yusuf Ziya Yörükan, "Şehristânî", *DİFM*, sy. 5-6, s. 190; Şerafeddin Gölcük, "Abdü'l-Kâhir Bağdadî", *İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Ankara 1979, s. 77-85; Fevkıyye Hüseyin Mahmûd, "Uṣûlü'd-dîn", *Tİ*, VI, 287-306; A. S. Saidan, "al-Baghdādī, Abū Manṣūr ʿAbd al-Qāhir Ibn Ṭāhir Ibn Muḥammad Ibn ʿAbdallah, al-Tamīmī, al-Shāfiʿī", *DSB*, XV, 9-10; [T. H.], "Bağdâdî", *İA*, II, 213; A. S. Tritton, "al-Baghdādī", *EI²* (İng.), I, 909.

ETHEM RUHİ FIĞLALI

ABDÜLKÂHİR el-CÜRCÂNÎ

(عبدالقاهر الجرجاني)

Ebû Bekr Abdülkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 471/1078-79)

Arap dil bilgini ve edebiyat nazariyatçısı.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ortaçağ'ın önemli kültür merkezlerinden biri olan Cürcân'da doğdu ve bütün hayatını orada geçirdi. Arap dil bilgisini, meşhur âlim Ebû Ali el-Fârisî'nin yeğeni ve talebesi Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Hasan el-Fârisî'den okudu. Ayrıca, Kadı Ebü'l-Hasan Ali b. Abdülazîz el-Cürcânî'den de ders aldığı rivayet edilmektedir (bk. Yâkūt, XIV, 16). Tahsilini bitirdikten sonra Cürcân'da ders vermeye başlayınca şöhreti kısa zamanda yayıldı. Ondan ders okumak isteyen ilim meraklıları Cürcân'a akın etmeye başladılar. İran asıllı olmasına rağmen hiçbir eserini Farsça yazmadı. Selçuklu Veziri Nizâmülmülk başta olmak üzere ileri gelen birçok kimseye kasideler yazdıysa da onlardan beklediği ilgiyi göremedi. Rahat bir hayat sürmediği, bundan dolayı da karamsar ve insanlara karşı kötümser olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. Büyük ihtimalle 471 (1078-79) yılında Cürcân'da vefat etti.

Abdülkāhir el-Cürcânî'nin "İmâmü'n-nühât" (büyük dil bilgini) diye tanınması, sarf veya nahiv sahasında yeni bir şey ortaya koymuş olmasından dolayı değil, dilin bütün inceliklerine vâkıf bulunması ve özellikle nahvi bir "Arap mantığı" niteliğinde ele alması sebebiyledir. Şu bir gerçek ki "Belâgat şeyhi" unvanı ile anılmayı hak ettiğinde kimsenin tereddüdü yoktur. Zira Câhiz'den bu yana hiçbir belâgat âliminin bu alanda Cürcânî kadar tefekküre dayalı güçlü bir tenkit zihniyetine sahip olduğu söylenemez. Onun *Esrârü'l-belâġa* ve *Delâʾilü'l-iʿcâz* adlı eserlerini Fahreddin er-Râzî gibi bir âlimin telhis etmesi, Cürcânî'nin bu sahadaki otoritesini göstermeye yeterlidir.

Abdülkāhir el-Cürcânî'nin belâgat konusundaki görüşleri, Kur'an'ın i'cazı etrafında geliştirilen tartışmalara dayanır. O, kelâm ilminin önemli konularından biri olan nübüvvet bahsini doğrudan ilgilendiren **i'caz*** meselesi ile nazım görüşünü (bk. **NAZMÜ'L-KUR'ÂN**) dil açısından ele alıp incelemiştir. Mu'tezile ileri gelenlerinden Nazzâm'ın başlattığı bu tartışmada, kimine göre i'caz **sarfe***de, kimine göre de **fesahat***tadır. Nazzâm'ın temsil ettiği sarfe taraftarlarına göre Kur'an'ın i'cazı, nazım veya telifinde değil, bir benzerini yapmaktan insanların Allah tarafından özel olarak âciz bırakılmış olmasındadır. Kur'an'ın i'cazını fesahatında arayanlar ise fesahat kavramı üzerinde ortak bir görüşe varamamışlardır. Kimine göre fesahat lafızlarda, kimine göre ise lafız ve mâna güzelliğinde aynı oranda aranmalıdır. Cürcânî, sarfe anlayışına ve beşer kudreti dahilinde yorumlanan fesahat ve belâgat görüşlerine karşılık nazım kavramı etrafındaki görüşlerini ortaya koymuştur. Öyle anlaşılıyor ki nazım, Mu'tezile'nin kullandığı fesahat kavramına mukabil Eş'arî çevrelerinin kullandığı bir deyim haline gelmiştir. Nitekim Eş'arîler'in meşhur siması Bâkıllânî de Kur'an'ın i'cazını hep nazımında aramıştır (bk. *İʿcâzü'l-Ḳurʾân*, s. 35). Genel olarak, Mu'tezile'nin fesahat özelliklerini tek tek kelimelerde, hatta harf ve seslerde aramasına karşılık, Cürcânî bu özelliklerin terkipte, başka bir deyişle cümle tekniğinde bulunduğunu ortaya koymuştur. Diğer nazım görüşlerinin Kur'an'ın i'cazını ispata yetmeyeceğini belirterek, 500 sayfalık *Delâʾilü'l-iʿcâz*'ında sadece nazım anlayışı üzerinde durmuştur. Ona göre kelimelerde i'caz aranamaz; çünkü Araplar arasında Kur'an'ın nüzulünden önce de var olan bu kelimeler, pek azı müstesna olmak üzere, aynı anlamlarla Kur'an'da yer almıştır. Tek tek kelimeler, zihinde oluşan mânalara sembol olmaktan öteye geçemez. Mütenâfir (telaffuzu zor) kelimelerin Kur'an'da bulunmaması i'cazı pekiştiren önemli bir unsur ise de yeterli değildir. Aksi halde kolayca söylenebilen alelâde sözlerin de fasih sayılması gerekirdi. Müzikal uyumda i'caz aranmayacağı gibi, veznin de fesahat ve belâgatta payı yoktur. Öyle olsaydı vezinleri aynı olan iki kasideyi, diğer edebî özelliklerini söz konusu etmeden, aynı ölçüde beliğ saymak gerekirdi. Ayrıca i'caz, âyetler arasındaki **fâsıla***larda da aranamaz; zira kafiyeyi büyük bir ustalıkla seçebilenler fâsılayı da kolaylıkla uygulayabilirler. Bu konuda Cürcânî'nin işaret ettiği bir diğer hususa göre i'caz, muhtelif âyetlerde görülen istiare, mecaz ve kinaye gibi edebî sanatların tahlili ile de ortaya konamaz. Aksi takdirde, bu tür edebî sanatların yer almadığı âyetlerde i'caz bulunmadı-

Abdülkāhir el-Cürcânî'nin *Muḫtârü'l-iḫtiyâr fî fevâʾidi miʿyâri'n-nüẓẓâr* adlı eserinden bir sayfa (Köprülü Ktp., nr. 1392, vr. 1ᵇ)

